

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/355913040>

Prljuša Mali Šturac – Istraživanje, zaštita i prezentacija praistorijskog rudarstva na Rudniku / Prljuša, Mali Šturac – Research, Protection, and Presentation of the Prehistoric Mi...

Article · January 2021

CITATIONS

0

READS

22

5 authors, including:

Dragana Antonović

Archaeological Institute of Serbia

66 PUBLICATIONS 1,049 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Emilija Nikolić

Institute of Archaeology

61 PUBLICATIONS 81 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Selena Vitezović

Institute of Archaeology, Belgrade, Serbia

135 PUBLICATIONS 518 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

Vidan Dimić

Institute of Archaeology, Belgrade

9 PUBLICATIONS 26 CITATIONS

[SEE PROFILE](#)

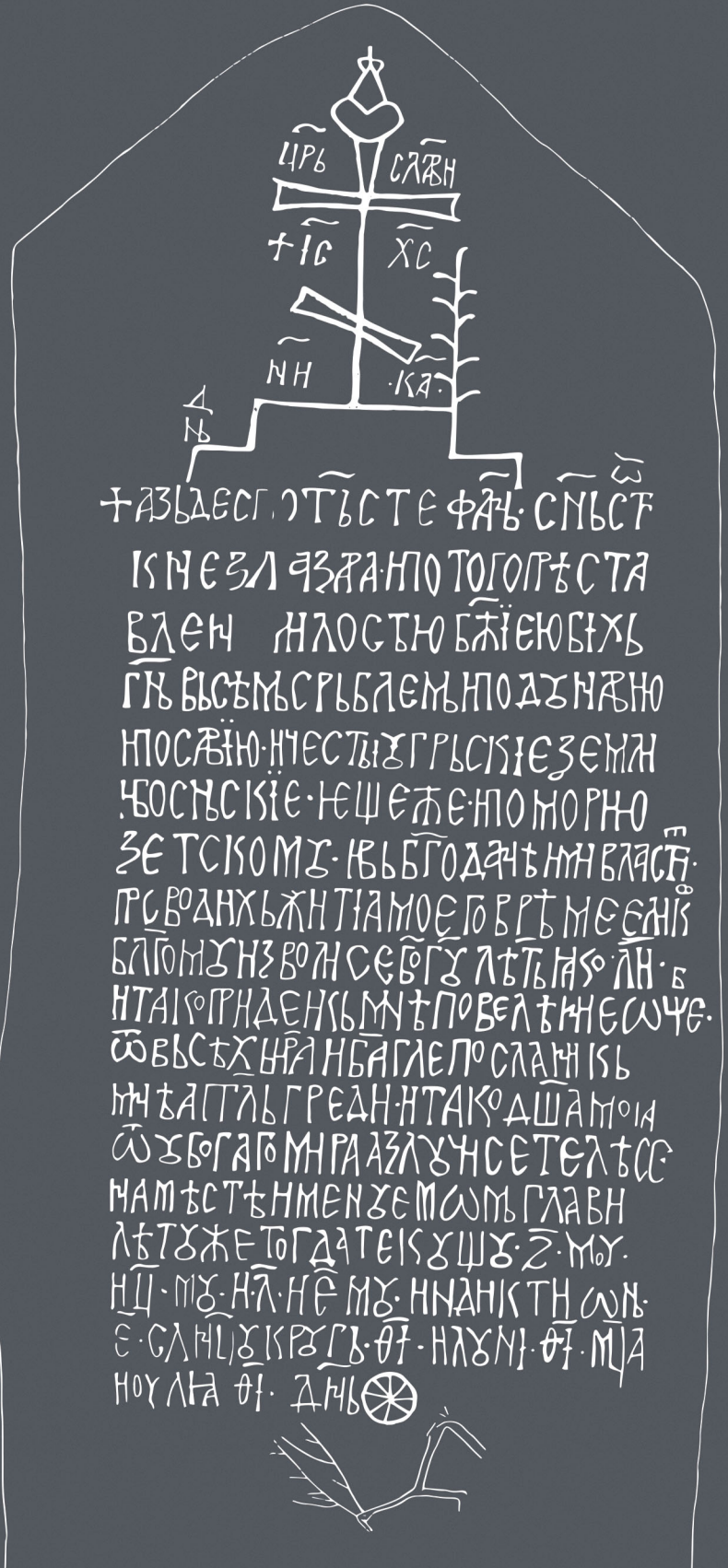
Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Protection and Presentation of Prljuša Archaeological Site [View project](#)

Methodology of studying prehistoric bone industries [View project](#)

ГЛАСНИК

ДРУШТВА КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ

Београд, 2020

44

ИЗДАВАЧ
ДРУШТВО КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ

Радослава Грујића 11, 11118 Београд, Србија

Телефон: +381 11 2454 786; Факс: +381 11 3441 430; e-mail: office@dks.org.rs

ЗА ИЗДАВАЧА
Катарина Максимов, председник

УРЕДНИК
Др Ненад Лајбеншпергер

РЕДАКЦИЈА
Др Гордана Јеремић
Др Марина Павловић
Др Бојан Поповић
Мр Јасна Гулан Ружић
Александра Дабижић
Ана Сибиновић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА
Ева Бан

ДИЗАЈН И ТЕХНИЧКО УРЕЂЕЊЕ
„Pickles&Peppers“, Београд

ДИЗАЈН КОРИЦА
Александра Плазинић

ИЛУСТРАЦИЈЕ НА КОРИЦАМА
Александра Плазинић
Натписи са Споменика на месту смрти деспота Стефана Лазаревића у Марковцу

ШТАМПА
DIGITAL F, Нови Сад

ТИРАЖ
500 примерака

Часопис излази једанпут годишње

ISSN 0350-9656

Република Србија
МИНИСТАРСТВО КУЛТУРЕ
И ИНФОРМИСАЊА

Штампање часописа финансирало је
Министарство културе и информисања Републике Србије

САДРЖАЈ

КУЛТУРНА БАШТИНА И ДРУШТВО

Стефана Манић

Стамбена архитектура модерне у опасности: један објекат арх. Бранислава Којића у Београду 9

Јелица Јовановић

Споменици Револуције и Народноослободилачке борбе у Србији: од дерутности и девастације до (не)реалних очекивања. Искуство стечено радом на пројекту (Не)примерени споменици 18

Андрев Лавлер (Andrew Lawler)

Закон Републике Српске о споменицима и спомен-обиљежјима ослободилачких ратова из 2012. године и његов утицај на заштиту споменика Народноослободилачком рату 27

Ана Сибиновић, Слађана Милојевић

Београд знам да чувам – квиз знања о културним добрима 35

Милица Њејован

Ограничења права својине на културним добрима 38

ПОГЛЕДИ И МИШЉЕЊА

Александра Давидов Темерински

Како чувамо своје највредније наслеђе. Студија случаја 49

ИСТРАЖИВАЊЕ И ЗАШТИТА КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА

Миријана Благојевић

Археолошки локалитет Ђурђевића брдо – заштитна археолошка ископавања и истраживања на подручју Рударског басена Колубара 59

Драјана Анђоновић, Емилија Николић, Селена Вићезовић, Бојан Појовић, Видан Димић

Прљуша, Мали Штурац – истраживање, заштита и презентација праисторијског рударства на Руднику 66

Весна Вучковић, Бранислав Стојановић, Огњен Младеновић, Петар Милојевић

Заштитна археолошка истраживања на локалитету Глождак–ДИС у Параћину 2020. године..... 72

Бebина Миловановић, Немања Мрђић, Ивана Косановић

Заштитна археолошка ископавања у Виминацијуму – источни и северни део 74

Десимир Тановић

Конзерваторско-реставраторски радови на споменику на месту смрти деспота Стефана Лазаревића 80

Ивана Цвейковић, Ђорђе Стошић

Средњовековно утврђење Скобаљић град – могућност рехабилитације 88

<i>Зорана Ђорђевић</i> Крст са базом и седефним интарзијама из Фрањевачког самостана у Бачу – конзервација, реставрација и реконструкција	96
<i>Милица Михајловић</i> Старине Манастира Светог Онуфрија	101
<i>Маја Величковић</i> Злато на зидном сликарству Манастира Бођани	103
<i>Оливера Брдарих</i> Методолошке дилеме и реконзервација зидне слике <i>Крунисање Бојородице</i> из СПЦ Рођења Пресвете Богородице у Сремској Каменици	108
<i>Светлана Бакић</i> Радови на обнови и заштити неколико објеката градитељског наслеђа на територији општине Ада	114
<i>Љубица Васиљевић</i> Могућности ревитализације окућнице Солдатовића у селу Бастав код Осечине	123
<i>Ненад Никићовић, Милан Андрић</i> Поступак конзервације и реставрације интарзираног паркета у Завичајном музеју Земуна (Спиртиној кући)	127
<i>Драјана Милић</i> Манастир Суково – између историје и предања	137
<i>Бојан Којичић</i> Палата Аусторугарске банке у Зрењанину. Конзерваторско-реставраторски радови	144
<i>Тријо Д. Сијахић</i> Црква Светог великомученика Прокопија у Тавнику	150
<i>Александар Алексић</i> Заштитна археолошка истраживања на локалитету Војничко гробље на Промаји на Власинском језеру 2014. године	156
<i>Зорица Ј. Марковић</i> Црква у Љубовији – од идеје о спомен-костурници до парохијског храма	161
<i>Иван Р. Марковић, Милан П. Миловановић</i> Примена компримоване естетике модерне архитектуре на малим стамбеним грађевинама у Београду (1931–1941)	169
<i>Бранислав Милић, Сиоменка Урошевић, Весна Мајсировић</i> Споменик у Јарковцу погинулој браћи за ослобођење и уједињење Српства	177
<i>Бранислав Милић</i> Обнова споменика посвећених жртвама Првог светског рата на подручју града Зрењанина, у Орловату и Ботошу	182
<i>Бранислав Милић, Драјана Шијак</i> Обнова споменика фаркаждинским синовима добровољцима са Добруце и Солуна	189
<i>Драгана Шијак</i> Обнова два споменика борцима палим у Другом светском рату у околини Зрењанина	194

АКТИВНОСТИ ДРУШТВА КОНЗЕРВАТОРА СРБИЈЕ

<i>Катјарина Максимов, Гордана Мишировић</i> Обележавање Дана Друштва конзерватора Србије 2020. године	201
<i>Катјарина Максимов, Јасмина Појовић Русимовић</i> Редовна изборна скупштина Друштва конзерватора Србије, 24. фебруар 2020. године	215
<i>Катјарина Максимов</i> Јавна иступања Друштва конзерватора Србије – акције и реакције	216
<i>Биљана Лучић, Јасна Јованов</i> Обнова рада Секције археолога 2019. године	219
<i>Ненад Лајбенићерџер</i> Рад Секције историчара ДКС током 2019. и 2020. године	220

КОНФЕРЕНЦИЈЕ, СКУПОВИ, УСАВРШАВАЊЕ

<i>Александар Алексић, Адам Црнобрња</i> XLIII скупштина и годишњи скуп Српског археолошког друштва. Онлајн-конференција 14–16. октобра 2020. године	225
<i>Миша Ракоција</i> Међународни симпозијум византолога Ниш и Византија XIX: <i>Похвала истине или васкрс Византије</i>	228

ПРИКАЗИ

<i>Маја Ђорђевић</i> Велибор Катић и Немања Марковић <i>Археолошко наслеђе Младеновца, од раној средњеј века до раној модерној доба</i>	233
<i>Маја Ђорђевић</i> Зборник 600 година манастира Павловац	235
<i>Ана Косић</i> Изложба и каталог изложбе <i>Молићвена изворишта</i> . <i>Српска православна црквена архитектура на територији Београда – очуваност и изражање</i>	237
<i>Бранислав Милић</i> Изложба „Народно градитељство Мађара у средњем Банату“	239
<i>Драгица С. Јовановић</i> Од занатског до индустријског и назад. Приказ изложбе и каталога <i>Три века пиварства у Београду</i>	241
<i>Гордана Мишировић</i> Изложба <i>Развој и мене Београда на старим разгледницама, фотографијама и мапама – из колекције Милоша Јуришића</i>	242
<i>Дуња Свилар Дујковић</i> Татјана Вендриг, Фабијан Вендриг, Џон М. Стинен: <i>Српски војници умрли у Холандији 1917–1919.</i>	244

<i>Јелица Јовановић</i> Gal Kirn: The Partisan Counter-Archive. Retracing the Ruptures of Art and Memory in the Yugoslav People's Liberation Struggle	247
ПОРТРЕТ КОНЗЕРВАТОРА	
<i>Гордана Мишировић</i> Портрет конзерватора: архитекта Споенка Милошевић	251
ВЕСТИ	
<i>Секретаријат НК ИСОМ Србија</i> Годишње награде Националног комитета ИСОМ Србија	259
<i>Марко Николић</i> Универзитет у Београду – Архитектонски факултет	259
IN MEMORIAM	
<i>Горан М. Бабић</i> Посвета професору др Браниславу Миленковићу	263
<i>Бојан Појовић</i> Нада Антић Комненовић (25.4.1931 – 29.6.2019)	265
<i>Зорица Петровић</i> Кратка прича о великом делу – Зоран Јосић (1934–2012)	270
<i>Маја Ђорђевић</i> Др Марко Поповић (Ужице, 1944 – Београд, 2020)	275
<i>Вера Павловић Лончарски</i> Светлана Иванчевић (1946–2020)	276
<i>Маја Ђорђевић</i> Драгица Премовић Алексић (1950–2019)	278
<i>Лидија Кошур</i> Синиша Момчиловић (1950–2020)	279
<i>Данило Вуксановић</i> Горан Влаховић (Никшић, 27.4.1963 – Нови Сад, 12.4.2020)	280
О АУТОРИМА	285
УПУТСТВО АУТОРИМА	291
АКТИВНОСТИ ДКС ПОДРЖАВАЈУ	297

Драјана Анђионових, Емилија Николић,
Селена Вићезовић, Бојан Појовић, Виган Димић

902.2:622(497.11)

ПРЉУША, МАЛИ ШТУРАЦ – ИСТРАЖИВАЊЕ, ЗАШТИТА И ПРЕЗЕНТАЦИЈА ПРАИСТОРИЈСКОГ РУДАРСТВА НА РУДНИКУ

Увод

Праисторијски рудници ретко се истражују у целом свету. Овакве локалитете је чак тешко пронаћи, зато што су стари рударски радови најчешће уништени савременом експлоатацијом руде. У Србији су бројна рудишта за које се претпоставља да су могла бити експлоатисана током праисторије, али такви трагови досада нису нађени. Зато је рудник бакра на локалитету Прљуша на Малом Штурцу тек трећи праисторијски рудник у Србији који се систематски истражује.

Рудна Глава је најстарији рудник бакра у Европи, где су истраживања трајала пуне две деценије.¹ Нажалост, након завршених истраживања мало је учињено на презентацији овог значајног и занимљивог локалитета након презентовања пројекта његове заштите.² Исти је случај с рудником бакра Јармовац код Прибоја, који се још увек активно истражује и даје занимљиве резултате.³ За разлику од ова два рудника, онај на Прљуши налази се на неприступачном терену; Јармовац се налази на самом локалном Јармовачком путу, Рудна Глава недалеко од магистралног пута Мајданпек–Неготин, а Прљуша око шест километара од Ибарске магистрале и до њега води само макадамски пут. Ипак, на њему је изведена прва презентација једног праисторијског окна, а у плану је и сређивање целог простора овог рудника.

Праисторијски рудник на локалитету Прљуша на Малом Штурцу, најнижем врху Рудника, открио је 1980. године искусни стручњак у области археометалургије Борислав Јовановић. Истраживања су започета већ 1981. године у оквиру ширег пројекта који је имао за циљ истраживање остатака старог рударства од праисторије до средњег века и изводила су се на терито-

Сл. 1 Географски положај археолошког налазишта Прљуша, Мали Штурац.

рији целе планине Рудник.⁴ На Прљуши је испитивано праисторијско рударство, на локалитетима Сенаковића ливаде и Трновите лазине остаци средњовековног рударства, утврђења Острвица и Градови, као и рушевине османске џамије на локалитету Миса.⁵ Сва истраживања изводила су се скромним средствима и у малом обиму до 1989. године, када се пројекат угасио мада је било у плану да се истраживање праисторијског рударства на Прљуши настави у оквиру међународног пројекта који је у основним цртама већ био договорен са британским Универзитетом у Шефилду.⁶

¹ В. Јовановић, *Rudna Glava: najstarije rudarstvo na teritoriji centralnog Balkana*, Bor, Beograd 1982.

² Ч. Васић, Б. Јовановић, *Моћност и заштите и презентације ранонеолићкој и античкој рудника бакра Рудна Глава код Мајданпека*, Саопштења XVI, Београд 1984, 119–128.

³ С. Дерикоњић, *Археометалуршки и рударски центар Јармовац код Прибоја на Лиму: прелиминарни извештај о археолошким ископавањима у 2003. и 2004. години*, Гласник Друштва конзерватора Србије 29, Београд 2005, 33–36; S. Derikonjić, M. Radivojević, E. Pernicka, Th. Rehren, „The Vinča Culture Mining Complex in Jarmovac, Southwest Serbia”, in International Conference „Archaeometallurgy in Europe III”, 29th June – 1st July 2011, eds. A. Hauptmann, D. Modarressi-Tehrani, M. Prange, Metalla, Sonderh. 4, Bochum 2011, 39.

⁴ Истраживања су се одвијала у оквиру „Пројекта истраживања старог рударства и металургије на Руднику“ које је изводио Археолошки институт из Београда у сарадњи са Народним музејем у Чачку, Заводом за заштиту споменика културе у Краљеву и Народним музејем у Краљеву; Б. Јовановић, „Прљуша – Мали Штурац: праисторијски рудник бакра и горског кристала на Руднику“, *Зборник радова Народних музеја XVIII*, Чачак 1988, 11, нап. 2.

⁵ Б. Јовановић, „Рударство од праисторије до данас“, у *Рудник шайаћ висина*, ур. Б. Челиковић, М. Кнежевић, Београд 2014, 229–239; Д. Радичевић, „У потрази за средњовековним Рудником“, у *Рудник шайаћ висина*, ур. Б. Челиковић, М. Кнежевић, Београд 2014, 285–312.

⁶ Пројекат није остварен због политичких дешавања деведесетих година 20. века.

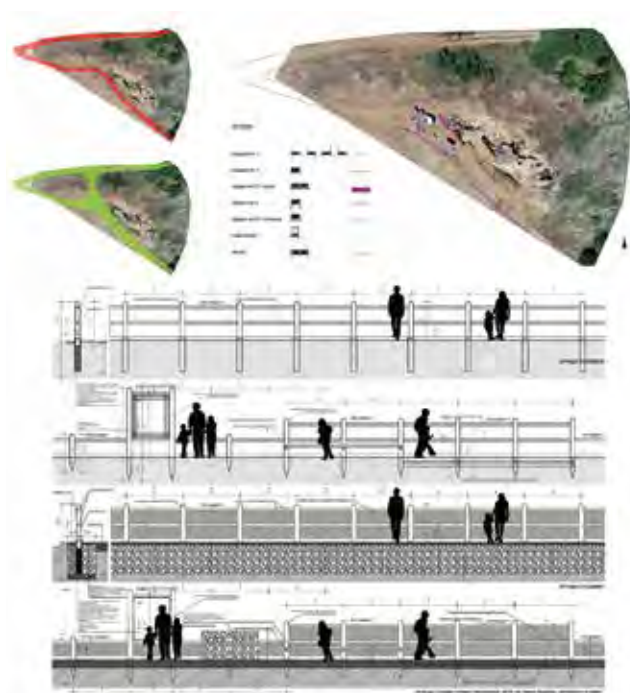

Сл. 2 Окно 6/1987 након завршеног истраживања 2014. године.

Истраживање праисторијског рударства на Прљуши обновљено је 2011. године кроз пројекат „Проспекција Малог Штурца – истраживање праисторијског рударства” и траје до данас.⁷ Током десет година постигнути су значајни резултати: сагледани су обим и значај праисторијског рударства на овом месту, локалитет је заштићен законом и започета је презентација ископина за ширу публику.

Археолошка и геофизичка истраживања

Праисторијски рудник налази се на локалитету Прљуша, на југозападној падини Малог Штурца, најнижег врха планине Рудник, која се налази 100км јужно од Београда и 12км северно од Горњег Милановца (Сл. 1). Рудно лежиште олова и цинка које се већ миленијумима експлоатише на овој планини припада полиметалничном типу и изграђено је од више десетина рудних тела. На Руднику постоје само две површинске појаве

Сл. 3 Извод из пројектног решења Уређење и презентација праисторијског рударског окна на локалитету Прљуша, Мали Штурца из 2019. године (техничка документација Археолошког института).

карбонатне бакарне руде, а за једну од њих, ону на археолошком налазишту Прљуша на Малом Штурцу, потврђено је да је експлоатисана током праисторије. У веома тврдим стенама које граде ово место простиру се моћне жице карбонатне руде бакра, углавном малахита.

Рударска окна на Прљуши откривана су сукцесивно од 1981. до данас, археолошком и геофизичком проспекцијом. Досада су археолошки детектована 23 окна, геофизичким методама још 14 потенцијалних старих радова и не може се тврдити да је то коначан број окна на овом локалитету. У периоду 1981–1987. откривено је шест окна: 1981. године окна 1, 2 и 3, а 1987. окна 4, 5 и 6.⁸ Истраживање Окна 5 и Окна 6 започето је 1987. године. Тада су откривене приступне платформе и улази у оба окна, али наставак ископавања није било пошто је обустављено финансирање целог пројекта.

Трагови површинске експлоатације с веома плитким вертикалним јамама истражени су 2013. године у оквиру Окна 4/1987,⁹ али су видљиви и на другим

⁷ Пројекат финансира Министарство културе и информисања Републике Србије, уз партиципацију Музеја рудничко-таковског краја у Горњем Милановцу и компаније Рудник и флотација „Рудник” на Руднику.

⁸ Нумерација из 1981. и 1987. године. Ова окна су у новијим публикацијама означена према години открића – Окно 4/1987, Окно 5/1987 итд. Поред редног броја окна додата је и година откривања и почетка истраживања.

⁹ D. Antonović, M. Vukadinović, A. Cicović, „Prljuša – Mali Šturac. Istraživanje 2013. godine”, u *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2013. godini*, ur. D. Antonović, Beograd 2014, 34–37.

Сл. 4 Уређени простор за посетиоце око окна Објекат 1 (фото-документација Археолошког института).

местима на локалитету. Карбонатна руда бакра (малахит, азурит) на овом месту се у праисторији налазила на самој површини терена тако да није претерано рећи да је цело место било једно велико окно.

Окно 5 налази се на најнижој коти од свих окана која су још увек видљива на површини терена. Делимично је истражено 1987–1989. године и тада су откривени приступна платформа и улаз у један рудни канал. Већ тада се видело да је реч о великом окну па је ископавање остављено за боља времена.

Окно 6, откривено 1987. и ископавано до 1989. године, до краја је истражено тек у новим кампањама, 2013. и 2014. године.¹⁰ Испоставило се да је реч о малом окну које се састоји од само једне плитке галерије (Сл. 2), од које се површинска експлоатација руде настањала ка Окну 4/1987.

Проспекција целог налазишта обављена је 2011. године. Тада је откривено нових 15 рударских окана, означених као објекти 1–15, и сви се налазе у његовој горњој половини. Доња половина истражена је геофизичким методама 2012. и 2016. године. Утврђено је да се и у овом делу налази најмање 15 рударских окана, која се не виде на површини због дебеле наслагe сипара. На целом локалитету примећен је велики број камених рударских батова, који сведоче о интензивној праисторијског експлоатацији руде.

Изнад северне границе локалитета, која је уједно и његова највиша тачка, констатован је један стари рударски рад великих димензија. То левкасто дубљење има облик карактеристичан за свртњеве (пинге) па се претпоставило да је реч о окну из историјских периода. Истраживање спроведено 2016. године показало је да се ради о праисторијском рударском окну али вероватно из каснијих периода – из касног бронзаног или раног гвозденог доба. Геофизичким мерењем утврђено је

Сл. 5 Уређени простор за посетиоце око окна Објекат 1 (фото-документација Археолошког института).

да ово пространо окно има дубину преко десет метара те је његово истраживање одложено за неко будуће време, када ће бити могуће остварити безбедна археолошка истраживања.

Рударско окно названо Објекат 1 пружило је највише података о праисторијском рударству на Прљуши, што је касније довело до заштите и презентације целог локалитета. Смештено је скоро на самом врху огољене падине на којој се локалитет налази, на надморској висини 978 метара (Сл. 8). Ту се оруђење налазило плитко испод површине тла, тако да у овом окну нису откривени вертикални рудни канали. Зато се с временом његова таваница, истањена након експлоатације руде, обрушила у ходнике и галерије те је ово пространо рударско окно данас потпуно видљиво с површине околног терена (Сл. 6). У централном делу окна налази се улаз, од којег се узани и кривудасти канали простиру ка истоку и западу, пратећи пружање рудних жила. Они се на неколико места шире у галерије, од којих је једна скоро правилног четвороугаоног тлоцрта, површине око 25м². Све галерије су вертикалним пролазима са степеницама уклесаним у стену повезане с окном на вишој коти, означеног као Објекат 2, чинећи са њим једну целину. Зато се претпоставља да је ово велико окно имало више улаза, управо у оном делу где још увек није испитано, а то су његова западна и северна граница.

У окну је откривен велики број камених рударских батова и тек неколико поломљених керамичких судова Бубањ–Хум културе. Керамика подједнако има одлике Бубањ–Хум I и Бубањ–Хум III културе. Суд откривен 2017. године у четвороугаоној галерији ипак је потврдио да је реч о последњој фази поменуте културе, што показује да се експлоатација руде на овом месту вршила до почетка раног бронзаног доба.¹¹

¹⁰ D. Antonović, „Praistorijsko rudarstvo na Malom Šturcu: istraživanje 2014. godine”, u *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2014. godini*, ur. I. Bugarški, N. Gavrilović Vitas, V. Filipović, Beograd 2017, 23–29.

¹¹ D. Antonović, S. Vitezović, V. Dimić, „Prļuša, Mali Šturac, istraživanje 2017. godine”, u *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2017. godini*, ur. I. Bugarški, V. Filipović, N. Gavrilović Vitas, Beograd 2019, 71–78.

Сл. 6 Уређени простор за посетиоце око окна Објекат 1 (фото-документација Археолошког института).

Локалитет је више хиљада година изложен утицају климатских промена па је његов изглед битно измењен у односу на праисторију, када је ту ископавана руда. Велика количина уситњених стена покрива цео локалитет, нарочито његову доњу половину, где достиже дебљину од неколико метара. Сав тај сипар представља отпадни материјал из окана која се налазе у горњем делу налазишта. Праисторијска рудна експлоатација започињала је у окнима у нижим деловима рудишта и кретала се ка његовим горњим деловима. Тако је сав отпадни материјал из окана на вишим котима доспео у доњи део локалитета и затрпао стара и већ исцрпљена окна. Геофизичким испитивањима установљено је да се и на доњем делу Прљуше налази минерализација, која је вероватно била експлоатисана током праисторије. Откривено је 14 потенцијалних рударских окана, која се налазе углавном при дну локалитета и затрпани су наносом дебљине 2–10 метара.

Заштита и презентација налазишта

Због опасности да може бити уништен новом рудном експлоатацијом оближњег активног рудског компаније Рудник и флотација „Рудник“ д.о.о., локалитет је законом заштићен од 2017. године и на њему није дозвољено отварање савремених рудних окана а истражне радње могу да се обављају само уз надзор археолога. Одлуком Владе Србије 23. фебруара 2017. године утврђен је за археолошко налазиште.¹² Мера-

Сл. 7 Уређени простор за посетиоце око окна Објекат 1 (фото-документација Археолошког института).

ма заштите донетим поменутом одлуком забрањена је изградња инфраструктуре и промена облика терена која није у функцији његове презентације, употреба тешке механизације, извођење рударских радова и експлоатације сировина, као и просипање, одлагање и депоновање отпадних или штетних материја, чиме је простор заштићен од даљих индустријских радова. С обзиром на то да мере забране у Одлуци Владе Србије обухватају и „забрану изградње индустријских, јавних, комерцијалних, стамбених и помоћних објекта и постројења“, презентација налазишта ограничена је на уређење простора уз помоћ адекватне инфраструктуре и монтажних конструкција, док се изградња може планирати у заштићеној зони налазишта, за коју су такође одређене мере забране.

С обзиром на монументалност окна Објекат 1, уз који се налазе видиковаци и залетиште за параглајдинг који већ дуго привлаче планинаре и оне који се баве рекреативним активностима, одлучено је да се овај део налазишта први уреди и на тај начин започне заштита и презентација Прљуше. Тако су на основу пројекта *Уређење и презентација праисторијског рударског окна на локалитету Прљуша, Мали Шћурац* и сагласности Завода за заштиту споменика културе Краљево изведене интервенције у простору наведеног локалитета.¹³

Пројектно решење израђено је крајем 2018. и почетком 2019. године, а његова реализација изведена током летњих месеци 2019. године (Сл. 3).¹⁴ Извођење радова обухватило је основну заштиту и презентацију налази-

¹² Археолошко налазиште се налази на деловима катастарских парцела у државној својини број 1446 КО Рудник и број 17 КО Мајдан, територија општине Горњи Милановац, а које припадају шумском земљишту и чији је носилац права коришћења ЈП „Србијашуме“ (Одлука о утврђивању локалитета Прљуша на Руднику за археолошко налазиште, *Службени гласник РС* 13/2017).

¹³ Радове је финансирало Министарство културе и информисања Републике Србије, а подржали су га предузеће Рудник и флотација „Рудник“ д.о.о. и Археолошки институт из Београда.

¹⁴ Руководилац пројекта била је сарадник Археолошког института Београд, дипл. инж. арх. др Емилија Николић, док су остали чланови тима били дипломирани инжењер архитектуре др Бојан Поповић и дипломирани археолози др Драгана Антоновић, др Селена Витезовић и Видан Димић, сарадници Археолошког института, као и дипломирани грађевински инжењер Зоран Цекић. Конзерваторски надзор над радовима вршили су запослени Завода за заштиту споменика културе Краљево. Е. Nikolić, В. Popović, D. Antonović, „Zaštita rudarsko-geološkog nasleđa planine Rudnik: Uređenje prostora oko praistorijskog okna na arheološkom nalazištu Prljuša“, u *Arheologija u Srbiji: projekti Arheološkog instituta u 2019. godini*, ur. S. Vitezović, Beograd, u pripremi.

Сл. 8 Археолошко налазиште Прљуша (геодетски снимак на подлози GoogleEarthPro 7.3.3.7786, 13.10.2020), са приступним путевима и остацима историјског рударења, чија ће обједињена презентација бити део разраде будућег пројекта (техничка документација Археолошког института).

шта. Након земљаних радова на уређењу приступних стаза за посетиоце и обликовању залетишта за параглајдинг, уређен је пространи плато испред великог праисторијског окна. Постављена је заштитна ограда према падини и окну Објекат 1, која је са две капије заокружила корисни простор за посетиоце у површини од 270м². Њена конструкција изведена је од челичних кутија које су понеле стубове и греде од борових облица, док је као испуна постављено жичано плетиво. Осим уређења већ постојећег приступа Објекту 1, са стране његовог подножја, спонтано насталим за потребе ЈП „Србијашуме“, изведен је приступ окну с његове највише тачке, чиме је омогућено сагледавање окна и околине са више нивоа. Овај приступ у виду широке и завојите степенасте рампе изведен је усецањем габионских мадраца у терен, испуњених ситним камењем из околине налазишта (Сл. 4, 5, 6).

Интегрални део дрвене заштитне ограде према Објекту 1 је мања просторна целина за одмор посетилаца коју чине клупа и инфо-табле¹⁵ с подацима о налазишту и Објекту 1 те ознаком заштићеног културног добра. Будући да не постоји могућност презентације артефаката пронађених током археолошких истраживања Прљуше на самом налазишту, уз инфо-табле је постављен челични кош испуњен праисторијским каменим рударским батовима, површинским налазима

којима овај простор обилује, који је тако постао једна врста експоната и начин визуелног повезивања посетилаца с праисторијским рударењем, чији је приказ дат и на инфо-табли (Сл. 7).

Осим радова којима је уређен простор око Објекта 1, поправљен је шумски земљани пут којим се приступа видиковцу а на његовом одвајању од планинског пута постављен је дрвени путоказ. Што се тиче туристичке сигнализације, у току је процес добијања дозволе од Општине Горњи Милановац за постављање металног путоказа на локалном путу Горњи Милановац – Рудник, а након овог поступка требало би покренути и оне везане за постављање сигнализације на путевима вишег реда.

Овом фазом заштите и уређења простора налазишта изведен је основни ниво обезбеђења и презентације једног од окана археолошког налазишта Прљуша. Извођење осветљења или физичке заштите налазишта уз видео-надзор у овом тренутку је неодрживо, али се, у зависности од даљег развоја заштите и презентације простора, у будућности може планирати и реализација неких од поменутих пројеката, у договору са оближњим савременим рудником.

Након изведених радова на уређењу и презентацији, простор око праисторијског окна постао је безбедан видиковац за окупљање посетилаца, омогућен је наста-

¹⁵ Аутор дизајна панела инфо-табли и текста на њима је др Селена Витезовић.

вак несметаног одвијања параглајдинга, а археолошко налазиште Прљуша званично је обележено и презентовано. Остварени резултати предвиђени пројектом објављени су у више штампаних и електронских медија,¹⁶ а велики број посетилаца планине Рудник објавио је на друштвеним мрежама фотографије и пренело позитивне утиске с овог простора.

Иако примери из света говоре о успешности заштите и презентације места рударења из свих периода прошлости као везе природно-геолошког, културно-историјског и градитељско-индустријског наслеђа, у Србији простори историјске експлоатације природних ресурса углавном нису презентовани. Прљуша је засада једини уређен простор једног праисторијског рудника у Србији, а реализација пројекта у 2019. години показала је могућност презентације археолошких налазишта уз минималне интервенције. У складу са значајем археолошког налазишта Прљуша, који представља највећи познати праисторијски рудник бакра у југоисточној Европи и на ком данас постоји више истражених окана која се могу презентовати, као и чињеницом да је презентација окна Објекат 1 током 2019. године изазвала позитивне реакције јавности и посетилаца, током 2020. године започела је израда пројекта заштите и презентације читавог археолошког налазишта. Пројекат би требало да пружи предлог обједињене презентације свих истражених окана налазишта

и услова за фазно извођење радова на реализацији пројекта у наредним годинама (Сл. 8).

Закључак

Систематско истраживање, заштита и презентација културног наслеђа обједињени су на археолошком налазишту Прљуша на најбољи начин. На овом налазишту настављају се активна археолошка истраживања која имају за циљ даљу реконструкцију праисторијског рударства али и откривање целине једног просторног окна (Објекат 1) чији је део већ презентован широј публици. Научна проучавања једне важне праисторијске привредне гране у служби је очувања и промоције културне баштине Републике Србије.

На крају, осим активности на истраживању, заштити и презентацији археолошког налазишта Прљуша, веома је важно покренути иницијативе за укључивање решења за обједињено истраживање и активну презентацију са заштитом свих вредности Рудника у оквир просторних планова и стратегија на свим нивоима.¹⁷ Ова планина, с траговима рударења из свих периода људске историје, представља место на ком је пажљивом презентацијом различитих видова наслеђа неопходно заједнички вредновати природне, геолошке, културне и историјске вредности простора.

¹⁶ Дневни лист Политика, рубрика „Друштво“, 21. септембар 2019. године, репортажа „Највеће и најстарије уређено рударско окно у југоисточној Европи - Поглед у дубину бакарног доба“ аутора Градимира Аничича; Таковске новине, 13. фебруар 2020. године, репортажа „На окнима једне од најстаријих металургија света – Видиковац из праисторије“ аутора Небојше Савића; Вечерње новости, 2. август 2020. године, репортажа „Улаз у праисторију кроз окна рудника“ аутора Бориса Субашића.

¹⁷ У Стратешком мастер плану одрживог развоја планине Рудник од 2014. до 2024. године (Службени лист Града Крагујевца 45/2017) дате су препоруке за очување појединачних елемената природног и културног наслеђа, али је њихова веза изостала. Од стране истраживача је као јединствена целина већ одавно препознат: М. Алексић-Чеврљакковић, *Планина Рудник – образац ревитализације, могућности и оградичења*, Зборник радова Народног музеја, XLVI, Чачак 2016, 15–25.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

7.025:061(497.11)

ГЛАСНИК Друштва конзерватора Србије /
за издавача Катарина Максимов. – 1978, бр.
1 – . – Београд (Радослава Грујића 11) :
Друштво конзерватора Србије, 1978 – (Нови
Сад : DIGITAL F). – 29 cm

Годишње
ISSN 0350-9656 = Гласник Друштва
конзерватора Србије
COBISS.SR-ID 15956482

ѠБЛАГО ЧЪСТЪН
ГНЪДЕСПОТЬ
СТЕФАНЪ ДОБРИ
ГНЪ